



EVROPSKÁ UNIE  
Evropské strukturální a investiční fondy  
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání



Rovné příležitosti ve vzdělávání v Olomouckém kraji  
CZ.02.3.68/0.0/0.0/19\_078/0017424



## Prevence předčasných odchodů ze vzdělávání

příručka pro metodiky KCPPO a pracovníky Školních poradenských pracovišť v Olomouckém kraji

### Zpracovatel:

PhDr. Edita Bosáková, Mgr. Mgr. Markéta Horáková, PhDr. Monika Krajčová, Eva Pacherníková,  
Bc. Kateřina Vařechová, Mgr. Jana Zbořilová



Obsah:

1. Uvedení do problematiky .....	3
2. Příčiny předčasných odchodů ze vzdělávání a ze škol .....	4
2. 1 Frustrační model .....	6
2. 2 Identifikační model .....	6
2. 3 Význam rodiny .....	6
2. 4 Systémový přístup .....	6
3. Preventivní opatření .....	7
3. 1 Identifikace ohrožených jedinců .....	8
3. 2 Kariérové poradenství .....	9
3. 3 Školní klima a přitažlivost výuky .....	9
3. 4 Kontakt školy s dalšími subjekty .....	10
3. 5 Zvyšování motivace žáků k dokončení studia .....	10
4. Možnosti intervence .....	11
4. 1 Nejčastější způsoby intervence .....	12
5. Možnosti terciární prevence – kompenzační opatření .....	13
6. Závěrečné shrnutí .....	14
7. Použitá literatura: .....	15

## 1. Uvedení do problematiky

Dle Tillnera (2013) je nutné v kontextu našeho pojednání přiblížit dva základní pojmy, se kterými se můžeme v odborné literatuře setkat. Jedná se o *předčasné odchody ze vzdělávání a předčasné odchody ze škol*.

Předčasné odchody ze vzdělávání zahrnují osoby, které vzdělávání a odbornou přípravu ukončily po dosažení pouze nižšího sekundárního vzdělání a vzdělávání či odborné přípravy se již neúčastní. Máme na mysli především studenty, kteří po základní škole ve studiu nepokračují, nebo kteří ke studiu střední školy nastoupili, ale studium nedokončili. Nejčastější typické příklady jsou následující: nezahájení studia na střední škole, předčasné ukončení střední školy, neúspěch při závěrečných zkouškách. Důvodem bývá často negativní vztah ke škole a učení, problematické rodinné zázemí, nízká, případně nulová podpora rodiny z důvodu finančních, zdravotních nebo osobních překážek, nízké sebevědomí, naučená bezmocnost, atd. Z hlediska věku se jedná většinou o jedince v rozmezí 18 až 24 let, kterým chybí potřebná kvalifikace, aby našli uplatnění na trhu práce.

Předčasné odchody ze škol znamenají odchod ze školy před koncem povinné školní docházky. Zmiňovaný Tillner (2013) do této oblasti řadí také jedince, kteří odejdou ze střední školy před dosažením minimální kvalifikace nebo střední školu nedokončí. V této oblasti se oba pojmy překrývají.

Trhlíková (2015) je toho názoru, že předčasné odchody ze vzdělávání i ze škol jsou spojeny s vyšším rizikem nezaměstnanosti, sociálního vyčlenění, chudoby, kriminality a horšího zdraví – fyzického i psychického. Důvody předčasného opouštění vzdělávacího systému jsou komplexní povahy. Proto musí být i prevence tohoto fenoménu celostní a nápravné úsilí by mělo být zaměřeno na celou škálu opatření, jak v oblasti vzdělávání, tak sociální politiky, včetně prevence závislostního chování, péče o duševní zdraví, atd. Komplexní opatření se proto musí soustředit na oblast prevence, intervence i kompenzace.

Bičáková a Kalíšková (2018) uvádějí, že Ministerstvo pro místní rozvoj vyčíslilo náklady za jeden předčasný odchod ze vzdělávání na částku 13 000 000 Kč. Míra předčasných odchodů ze základních škol byla ve školním roce 2018/2019 za celou ČR 4, 5 % (v Olomouckém kraji 4, 1 %). Pokud máme daný údaj vyjádřit počtem, tak za celou ČR se jednalo o 3630 žáků. Konkrétně v Olomouckém kraji to bylo 196 žáků.

Co se týče předčasných odchodů ze vzdělávání, tak Česká republika si v tomto ohledu ve srovnání s ostatními státy Evropské unie vedla vcelku dobře až do roku 2011, kdy se podíl předčasných odchodů ze vzdělávání snížil na úroveň 5 %. Další vývoj je však již problematický. Od roku 2012 podíl předčasných odchodů ze vzdělávání trvale roste a přibližuje se v současnosti 7 %. Problém se netýká již pouze mladých lidí, kteří pocházející ze znevýhodněného prostředí a nevyhovujícího rodinného zázemí a mají tudíž v tomto ohledu zvýšenou míru rizika.



Objevuje se nová skupina jedinců, kterým se nepodařilo v rámci středního odborného vzdělávání složit maturitu a následně přichází na trh práce bez potřebné kvalifikace. Problém neúspěšnosti u maturitní zkoušky je předmětem zájmu MŠMT a jeho řešení se v současnosti hledá na úrovni kvalitního a dostupného kariérového poradenství.

## 2. Příčiny předčasných odchodů ze vzdělávání a ze škol

Vymezení teoretického pozadí předčasných odchodů ze škol či ze vzdělávání nám umožní lépe porozumět tomu, proč k danému jevu dochází, jaké jsou okolnosti, širší kontext a také samozřejmě i limity řešení. Jedním z přístupů jak porozumět tomuto fenoménu je rozlišování mezi tím, co je zjevné, co se manifestuje jako konkrétní problém, a tím, co je latentní a díky tomu i unikající naší pozornosti.

Toušek et al. (2018) uvádějí, že zjevnými příčinami jsou často kázeňské přestupky vůči školnímu řádu (např. neomluvené absence), neprospěch a neúspěch u zkoušek, předčasné těhotenství či otcovství, zdravotní a psychické problémy, závislostní chování, kriminální jednání, problémy ve vrstevnickém kolektivu, atd.

Současná pojetí usilující o řešení spíše akcentují procesní stránku problému, který začíná často i několik měsíců či let před samotným odchodem studenta a je pouze vyvrcholením latentního kauzálního řetězce. Jak bylo uvedeno výše, máme na mysli skryté příčiny. Mezi hlavní atributy v tomto ohledu patří podle Trhlíkové (2012) nízká aspirační úroveň a vzdělání rodičů, dlouhodobá nezaměstnanost rodičů, nízké sebehodnocení žáků a naučená bezmocnost, nízká frustrační tolerance (odolnost vůči stresu), nespokojenost se studiem, problematické komunikační a sociálně-emoční dovednosti, sociálně znevýhodněné prostředí, příslušnost k etnickým menšinám.

Odchod žáků ze vzdělávání není tedy často jednorázovým aktem, ale procesem, který má svůj začátek, průběh a konec. Vacek, Pacnerová a Menclová (2008) identifikovali sedm fází procesu odchodu ze vzdělávání:

1. Existence rizikových faktorů.
2. Eskalace rizikových faktorů v kontextu událostí.
3. Úvahy o předčasném odchodu ze vzdělávání, se kterými se student nikomu nesvěří.
4. Rozhodnutí.
5. Odchod.
6. Nesení důsledků.
7. Reflexe.

Podle Trhlíkové (2012) rizikové faktory a rizikové situace mohou působit dlouhodobě nebo mohou vzniknout akutně. Dlouhodobě působí například nízká frustrační tolerance nebo nízká socioekonomická úroveň rodiny. Akutní situace se týkají náhlých událostí – úmrtí v rodině, vážná nemoc, ztráta příjmu rodičů, atd.

Trhlíková (2015) uvádí, že v rámci výzkumu na toto téma byly identifikovány následující rizikové faktory:

1. Nízké vzdělání a nízké vzdělanostní ambice rodičů: Rodiče nepovažují vzdělání za podstatné a dítě nepodporují. Svým postojem ho mohou dokonce odrazovat.
2. Neschopnost rodičů pomáhat se školním učivem: Rodiče často mohou mít zájem na tom, aby dítě ve škole dobře prospívalo, nicméně díky vlastní nízké vzdělanostní úrovni mu nejsou schopni pomoci.
3. Nezáměr a nedostatečná kontrola rodičů: Pokud rodiče dítě výchovně nezvládají, zvyšují tím pravděpodobnost jeho školního selhávání.
4. Dlouhodobá nezaměstnanost rodičů a nízký socioekonomický status rodiny: Chybí vhodné vzory v rodině, rodina má nízký ekonomický standard, mladý člověk je rodinou nucen, aby se předčasně osamostatnil a vydělával.
5. Nezáměr o školu a vzdělávání: Problém se může týkat výběru nevhodného oboru nebo také celkově nedostatku úsilí nutného k překonávání překážek.
6. Špatný prospěch: Především dlouhodobé a neřešené problémy v této oblasti.
7. Specifické poruchy učení a zdravotní znevýhodnění: Problém nastává tehdy, pokud učitelé o daném problému nevědí nebo nejsou ochotni přizpůsobit výuku daným potížím. Problematické jsou rovněž situace, kdy se žák za hendikep stydí a učitelé nejsou dostatečně informováni.
8. Předchozí odchody ze školy: Studijní historie žáka a jeho školní neúspěchy. Rizikové jsou dřívější nezpracované odchody ze školy – hrozí opakování problému.
9. Psychologické charakteristiky žáka: Nízké sebevědomí, nízká aspirační úroveň, naučená bezmocnost, nízké rozumové nadání, poruchy pozornosti, poruchy osobnosti, atd.
10. Časté absence a neplnění školních povinností: Nejčastější zjevný důvod předčasného odchodu, za kterým je nutné hledat hlubší – skryté příčiny.
11. Závislostní chování: Návykové látky, elektronické hry a sociální sítě, gamblersství.
12. Výchovné problémy: Přestupky vůči školnímu řádu, kriminalita, agresivita.
13. Zdravotní a psychické problémy, těhotenství.
14. Snaha osamostatnit se: Týká se to především mladých lidí z nefunkčních rodin, kteří chtějí uniknout jejímu dosahu a nezvládnout skloubit samostatný život se školními povinnostmi.
15. Chybně zvolený obor: Obor žáka nezajímá nebo na něj nemá dostatečné rozumové nadání, chybí specifické schopnosti.

Teorie a výzkum na téma školního neúspěchu můžeme dále klasifikovat podle toho, zda zdůrazňují především individuální, nebo naopak institucionální faktory (rodinu, školu, širší komunitu a vzájemné vztahy). Podívejme se krátce na některé z nich.

## 2. 1 Frustrační model

Fontana (2010) poukazuje na skutečnost, že celý proces odchodu ze vzdělávání začíná školním neúspěchem žáka, který následně vede k frustraci, v důsledku čehož dochází ke snížení sebeúcty dotyčného. To má za následek vznik negativních postojů ke škole. Následně se díky tomu zvyšuje pravděpodobnost vzniku problematického chování (odmítání chodění do školy, konflikty s učiteli a spolužáky, nepřipravenost). V dalším běhu událostí se učitelé soustředí na problematické chování a kontrolu studenta více než na příčiny problému, což výsledky žáka ještě dále zhoršuje. Nízká sebeúcta je v tomto modelu považována za hlavní zdroj neúspěchu.

## 2. 2 Identifikační model

Tento model podle Fontany (2010) vychází z předpokladu, že studenti, kteří jsou na dané škole rádi a jsou s vybranou školou či oborem vnitřně ztotožnění – identifikováni, jsou ve studiu aktivní a s větší pravděpodobností ve škole uspějí. Předčasné odchody jsou pak vysvětlovány nízkou mírou identifikace žáka se školou, třídou nebo vybraným oborem, což vede k odcizení žáka a následně se zvyšuje pravděpodobnost, že studium bude ukončeno předčasně. Vnitřní neztotožnění se (anomie) je provázeno odmítáním, únavou, depresivním laděním, pasivitou, anticipační úzkostí, vegetativními dysfunkcemi, atd.

## 2. 3 Význam rodiny

Baumrind (1991) je toho názoru, že význam rodiny z hlediska školní úspěšnosti je zřejmý. Do popředí vstupuje problematika socioekonomického statusu a výchovných přístupů. Výzkumy na toto téma opakovaně zjišťují, že čím vyšší je socioekonomický status rodiny, tím vyšší je i pravděpodobnost úspěšného ukončení studia. Úspěch ve škole ovlivňují podle výše uvedeného autora i rozdílné výchovné přístupy. Jednoduše lze říci, že existují čtyři základní výchovné styly – tolerantní, autoritářský, autoritativní a lhostejný. Jako optimální se v kontextu našeho pojednání jeví styl autoritativní, který vysokou rodičovskou vnímavost (emoční vztah) kombinuje s náročností a respektem k autoritě (výchovné řízení). Prospívání takto vychovávaných dětí se ve srovnání s dalšími výchovnými styly s ohledem na školní výsledky nebo výskyt problémů ve škole jeví jako nejlepší.

## 2. 4 Systémový přístup

Trhlíková (2015) vysvětluje, že systémový přístup předčasné odchody ze vzdělávání chápe v kontextu několika úrovní, které jsou vzájemně propojeny: individuální charakteristiky, rodina, škola, společnost, další vzdělávání.

1. Individuální charakteristiky: Poruchy chování, poruchy učení, nízké rozumové nadání, nízké sebehodnocení, úzkostnost, naučená bezmocnost, zdravotní omezení, atd.
2. Rodina: Domácí násilí, zanedbaná výchova, týrání či zneužívání, závislostní chování, finanční zdroje, nezaměstnanost, důvěra a spolehnutí se na rodiče, atd.
3. Škola: Školní či třídní klima, kvalita výuky (teorie a praxe), účast žáků na školním plánování.
4. Společnost: Město, vesnice, vyloučená lokalita, infrastruktura, atd.
5. Další vzdělávání: Trh práce a uplatnění, míra nezaměstnanosti, proces přechodu na trh práce, atd.

### 3. Preventivní opatření

Při prevenci je především třeba zabránit vzniku podmínek, které mohou vést k předčasnému ukončení školní docházky. Za jeden z neúčinnějších prostředků je možné považovat kvalitní vzdělávání a podporu rodiny. Součástí vzdělávacího procesu by mělo být postupné navyšování poznání žáků základních škol o možnostech pracovního uplatnění. Pro žáka základní školy je důležité, aby měl školu rád a postupně rozvíjel svá nadání (silné stránky), aby kompetence převážila nad méněcenností, nedostačivostí či dokonce naučenou bezmocností. Díky těmto parametrům zvýšíme pravděpodobnost, že si žák určí správně další směr své vzdělávací cesty. Kvalitní vzdělávání lze podpořit systémem evaluace či pravidelným zjišťováním spokojenosti se vzděláváním na straně žáků či studentů a rodičů (Thorová, 2015).

Trhlíková (2010) připomíná, že podporou rodiny v tomto kontextu máme na mysli otevřenou komunikaci ohledně toho, co se ve škole děje a informování rodičů včas o tom, že něco není v pořádku. Komunikace s rodinou by měla být vstřícná, profesionální a otevřená zpětné vazbě. Při komunikaci se školou by se rodiče neměli cítit v defenzivě.

Trhlíková (2013) uvádí, že preventivní opatření se mají zaměřit také na cílenou identifikaci a práci se znevýhodněnými žáky, kteří jsou ohroženi školním neúspěch z různých důvodů. Máme na mysli především bio – psycho – sociální problémy (vývojová oslabení, poruchy chování, handicap, sociokulturní znevýhodnění, psychické potíže, chudobu, závislosti, atd.). Konkrétně to znamená úzkou spolupráci školského systému s regionálními pedagogicko psychologickými poradnami a speciálními pedagogickými centry. Dále je nutné v rámci škol vytvářet poradenská pracoviště, která by zaměstnávala jak školní psychology, tak speciální pedagogy. Do budoucna se rovněž neobejdeme bez nárokového snížení přímé pedagogické práce u výchovných poradců a školních metodiků prevence.

Otázkou zůstává, jaké možnosti budou k dispozici ohledně vytváření nových pracovních pozic na středních či základních školách. Máme na mysli stabilní úvazky pro školní psychology či kariérové poradce. Každý region je specifický a v každém regionu rovněž působí neziskový sektor, který může do takto vymezené oblasti prevence na požádání školy vstoupit. Rovněž úřady práce v jednotlivých regionech nabízejí spektrum služeb, které se dané problematiky v preventivní rovině dotýkají.

Trhlíková (2012) je toho názoru, že základem úspěšné prevence je vždy cílená diagnostika – identifikace ohrožených jedinců a mapování příčin předčasného odchodu. Škola se musí zajímat o to, jak jsou studenti spokojeni a co potřebují. Cílená prevence by následně měla být zaměřena na individuální pomoc identifikovaným jedincům (zlepšení studijních výsledků, rozvoj sociálních dovedností, optimální řešení problémů, rozhodování a plánování). V další části textu se zaměříme na některé základní možnosti prevence v této oblasti a pokusíme se je blíže objasnit.

### 3. 1 Identifikace ohrožených jedinců

Pokud se u žáků vyskytují rizikové faktory, je vhodné jim věnovat zvýšenou pozornost. Problémem je ovšem skutečnost, že řada žáků i rodičů se s osobními, rodinnými, finančními a dalšími obtížemi na školu neobrátlí. Často dochází spíše k disimulaci a tendenci problémy skrývat či omlouvat. Školy tak nemají dostatek informací a řadu obtíží žáků mohou začít řešit až v situaci, kdy dojde k vyhocení problému. Náprava je za takových okolností již obtížná.

Účinný zdrojem prevence je vyhledávání ohrožených jedinců. Tyto vyhledávání může mít plošný či individuální charakter. Dle Trhlíkové (2015) počítáme k plošným postupům mapování školního klimatu pomocí sociometrických metod nebo měření školní spokojenosti na základě dotazníkových šetření. Obojí je potřeba provádět alespoň 2x ročně.

Miovský a Bártík (2010) uvádějí, že na každé škole působí školní metodik prevence, který má na starosti prevenci sociálně patologických jevů – šikana, kyberšikana, netolismus, návykové látky, atd. Jeho činnost působí příznivě i na prevenci školní neúspěšnosti právě s ohledem na identifikaci ohrožených jedinců. Velmi populární začínají být také adaptační kurzy, které školy pořádají před nástupem studentů do první ročníků. Díky této aktivitě mohou být potenciálně selhávající studenti včas vytipováni a může s nimi dále probíhat individuální práce.

Gajdošová (2020) vyjadřuje názor, že pokud škola zaměstnává školního psychologa, může jeho odbornost využít k tomu, aby se studenty prováděl individuální pohovory a tak identifikoval ohrožené jedince. Důležitá je důvěra tohoto pracovníka, kterou mezi studenty má a kterou by měl průběžnou prací budovat. Podobnou práci může realizovat výchovný poradce. Pomoci v tomto směru mohou schránky důvěry a také vyhledání ohrožených žáků na základě doporučení ze strany vyučujících.

Trhlíková (2015) shrnuje nejdůležitější doporučení v tomto směru následovně:

1. Individuální přístup a dostatek informací, které umožní reagovat na potíže již v počátku.
2. Možnost osobního kontaktu žáka se školním psychologem nebo výchovným poradcem. Důležité je budovat důvěru k těmto pracovníkům.
3. Jasná a srozumitelná komunikace se žákem, rodiči, třídními učiteli i učiteli odborného výcviku.



4. Nastavení pravidel v rámci školního řádu a důsledná kontrola jejich dodržování (způsob omlouvání absencí, pravidelná kontrola docházky, důsledné vyžadování omluvy, včasné hlášení absencí rodičům a řešení záškoláctví).
5. Spolupráce školy a rodiny, vtažení rodičů do řešení problémů žáka, posilování odpovědnosti za žáka ze strany rodiny (docházka do školy, vzdělávací výsledky, atd.).

### 3.2 Kariérové poradenství

Navarová s Lancovou (2019) uvádějí, že kariérové poradenství je významným nástrojem prevence předčasných odchodů ze vzdělávání a má tři základní úkoly: podpora žáků v pokračování ve vzdělávání po základní škole, podpora volby vhodného oboru, podpora volby odpovídající úrovně vzdělávání. Akční rádius kariérového poradenství se neomezuje pouze na oblast primární prevence. Svůj význam má jak v intervenci (sekundární prevence) tak i v kompenzaci (terciární prevence).

Trhlíková (2015) je toho názoru, že volba oboru, o který student nemá zájem, nebo výběr příliš náročného či naopak jednoduchého oboru jsou významnými důvody, proč žáci předčasně opouštějí studium na střední škole. I když ve většině případů se žákům podaří přejít na jinou školu nebo obor, přínos kariérového poradenství lze vidět ve skutečnosti, že významně redukuje zbytečné ztráty vznikající chybným rozhodnutím. V tomto smyslu je kariérové poradenství potřebným nástrojem prevence předčasného odchodu ze školy i vzdělávání. Oblast kariérového poradenství má svůj smysl jak na základní škole, tak na škole střední.

Trhlíková (2010) poukazuje na skutečnost, že kariérové poradenství se zaměřuje především na podporu žáků v pokračování ve studiu po základní škole s cílem umožnit mladému člověku optimální uplatnění na trhu práce. V řadě případů řeší kariérový poradce volbu vhodného oboru i odpovídající úroveň vzdělání. Základním trendem současného kariérového poradenství je komplexní pojetí, které zahrnuje nejen podávání rad a informací, ale i vybavení mladého člověka kompetencemi nutnými k tomu, aby se na základě adekvátních informací dokázal rozhodovat sám. Nástrojem, který mohou využít nejen poradenští pracovníci, ale přímo i studenti a rodiče je informační systém [www.infoabsolvent.cz](http://www.infoabsolvent.cz).

### 3.3 Školní klima a přitažlivost výuky

Fontana (2010) vysvětluje, že podpora optimálního klimatu (atmosféry) ve škole, identifikace žáků se školou i zvyšování atraktivity výuky, patří obecně k dalším nástrojům prevence školní neúspěšnosti. Důležité je, aby atmosféra ve škole či ve třídě byla v centru pozornosti učitelů. Je nutné si uvědomit, že škola může v této oblasti pomoci řadě znevýhodněných žáků, jejichž rodinné zázemí není dostatečné či dokonce bezpečné.

Benda (2019) v této souvislosti uvádí, že škola se může stát místem, kde lze naplnit základní lidské potřeby: místo, péče, podpora, ochrana, hranice. Jednoduše řečeno – škola

může být pro studenty místem, kde se cítí leckdy i lépe, než doma. Pokud je studentům ve škole dobře, zvyšuje se pravděpodobnost, že se svěří učitelům se svými problémy již v jejich počáteční fázi, což zvýší šance na úspěšné řešení.

Další možnost v této oblasti skýtá nabídka volnočasových aktivit, vybavení učeben, dobré jídlo ve školní jídelně, příjemný interiér a materiální vybavení školy. Významnou roli také hrají místa, kde studenti mohou trávit přestávku.

Pokud se jedná o střední odbornou školu či učiliště, tak přitažlivost výuky se určitě navýší díky kvalitní praktické přípravě. Důležitá je spolupráce se zaměstnavateli, praxe a exkurze ve vybraných firmách. Takto se studenti lépe seznámí s reálným pracovním prostředím. Díky praxi mohou poznat svého budoucího zaměstnavatele. Díky rozvíjejícím se dovednostem dostane školní příprava hlubší smysl a rovněž tak dojde k podpoře sebevědomí studenta s ohledem na profesní - řemeslnou hrdost (Fontana, 2010).

### 3. 4 Kontakt školy s dalšími subjekty

Miovský a Bártík (2010) jsou toho názoru, že efektivním prostředkem prevence předčasných odchodů může být i vytváření sítí kontaktů školy s institucemi mimo školu. Jedná o různé formy spolupráce s neziskovými organizacemi, orgány sociálně-právní ochrany dětí, agenturami pro děti a mládež, nízkoprahovými zařízeními, středisky primární protidrogové prevence, pedagogicko psychologickými poradnami, atd.

Tato spolupráce vytváří lepší zázemí pro řešení řady problémů, zvyšuje angažovanost žáků, učitelů, rodičů i dalších zúčastněných stran a může podněcovat žáky, aby usilovali o zlepšení a převzali odpovědnost za vlastní vzdělání. Konkrétně máme na mysli například vzdělávání učitelů v určité oblasti nebo přímo besedy s žáky na určitá témata. Tím se vytvářejí příznivé podmínky pro snížení míry předčasného ukončování školní docházky.

Vacek, Pacnerová a Menclová (2008) ve svém pojednání poukazují na klíčovou spolupráci základních škol se školami středními. Takto se docílí toho, aby žáci škol základních měli reálnou představu o studiu na středních školách a lépe se tak orientovali při výběru. Kariéroví či výchovní poradci na středních školách by měli aktivně spolupracovat se svými protějšky na školách základních. Dnes je již běžnou praxí, že střední školy nabízejí základním školám volnočasové aktivity. Dělalí si tak reklamu a navíc mohou tímto způsobem oslovit či probudit v žácích zájem o konkrétní problematiku. Je velice důležité, jaké povědomí má určitá střední škola v daném regionu, jak ji vnímají žáci základních škol a jejich rodiče.

### 3. 5 Zvyšování motivace žáků k dokončení studia

Trhlíková (2015) vysvětluje, že studium na střední škole je pro řadu sociálně slabších rodin finančně zatěžující. Finanční kompenzace tak může z pohledu rodičů i žáků představovat významný stimul. Školy v této souvislosti mají k dispozici různé alternativy. Jedná se například o stipendia z rozpočtu krajů. Podmínky této možnosti vychází z dodržování školního řádu: žáci nesmějí mít neomluvené absence či zhoršené známky

z chování, nemají kázeňské problémy, úspěšně ukončení ročník, atd. Dále se nabízí stipendia nebo úlevy poskytnuté firmou: příspěvky na pomůcky, dopravu, stravování nebo ubytování. V těchto případech jsou žáci, zpravidla na základě smluvně stanovených podmínek, finančně motivováni k úspěšnému vykonání závěrečné zkoušky a následnému setrvání ve firmě, která stipendium poskytla.

Dle Trhlíkové (2012) je další formou motivace poskytnutí vhodných životních a profesních vzorů. Máme na mysli především zprostředkování kontaktu s úspěšnými absolventy školy. Motivačně také působí poskytování informací o úspěšných absolventech školy, případně zprostředkování kontaktu s nimi. Podpůrně funguje kontakt s úspěšnými představiteli etnických menšin. Medializace úspěšných žáků v průběhu studia v denním a odborném tisku nebo na webových stránkách školy se jeví jako žádoucí.

Nelze zapomenout na možnost zahraničních stáží a praxí, což umožní žákům prohloubit odborné a jazykové dovednosti, rozvinout samostatnost a sebedůvěru, adaptabilitu i zájem o sebevzdělávání. Rovněž žakovské soutěže nebo propagační akce pro širší veřejnost, ve kterých žáci mohou předvést získané dovednosti a porovnat je s ostatními, představují další vhodnou formu motivace. Řada škol v současnosti využívá k propagaci rovněž motivační videa na sociálních sítích.

#### 4. Možnosti intervence

Vacek, Pacnerová a Menclová (2008) jsou toho názoru, že intervence neboli sekundární prevence řeší objevující se obtíže v jejich rané fázi a snaží se zabránit tomu, aby se staly příčinou k předčasnému ukončení školní docházky. Intervenční zásahy mohou být zaměřeny na školu nebo na řešení problémů jednotlivých žáků, kteří jsou včas identifikováni jako jedinci ohrožení předčasným odchodem.

Miovský a Bártík (2010) poukazují na skutečnost, že opatření týkající se škol mají za cíl zlepšit narušené školní klima a vytvořit motivující výukové prostředí. V tomto směru potřebujeme nástroje, které by byly schopny včas odhalit problém. Účinnou formou pomoci ohroženým žákům či studentům mohou být systémy včasného varování a lepší spolupráce s rodiči. Tyto systémy budou fungovat jedině tehdy, pokud si škola za jednu ze svých priorit určí právě boj s daným problémem a tento cíl bude žákům studentům srozumitelně komunikovat.

Efektivním prostředkem bývá dle Tillnera (2013) poskytnutí relevantní podpory ohroženým žákům či studentům a vytváření sítí kontaktů s institucemi mimo školu (dětský či dorostový psychiatr, ambulance klinického psychologa, adiktologická poradna, poradna pro rodinu, oddělení sociálně právní ochrany, úřad práce, neziskový sektor, atd.). Opatření, která mohou být konkrétně zaměřená na žáky či studenty, zahrnují pedagogicko – psychologické (psychoterapeutické) vedení, nabídku doučování, individualizované výukové přístupy a pomoc tzv. kariérových poradců. Jednoduše řečeno spektrum možné podpory v tomto směru vychází se zázemí primární prevence, která byla diskutována v předchozí podkapitole.

Klíčová je ovšem základní podpůrná intervence na samotné škole, která bude vycházet z identifikace ohrožených jedinců. Otázkou zůstává, kdo bude jejím realizátorem.

Bude to školní psycholog, metodik prevence, výchovný poradce či poradce kariérový? Bude mít tento člověk k tomuto zásahu odpovídající kvalifikaci a podporu ze strany vedení školy?

Základní podpůrná intervence na domovské škole by měla mít dle Trhlíkové (2015) několik cílů:

1. Identifikovat ohroženého jedince.
2. Navázat s ním pracovní vztah a získat jeho důvěru.
3. Domluvit si pravidelný harmonogram konzultací.
4. Zmapovat problém – zjistit co se děje, odkud přichází nebezpečí, jakého je druhu.
5. Pokusit se přesvědčit studenta – žáka, že řešení je možné, že problémy lze zvládnout (mobilizovat jeho vůli ke změně – začít hledat řešení).
6. Ujistit ho, že v problému nezůstane sám, že škole na něm záleží a že škola mu chce pomoci.
7. Zapojit do řešení rodiče – rozhodnout se, zda je účast rodičů při řešení problému nutná (student už může být plnoletý).
8. Zhodnotit, zda je nutné do řešení zapojit externí instituce – pokud to nutné je, tak pomoci ohroženému jedinci s navázáním kontaktu.
9. Pokud je to nutné, s externí institucí spolupracovat.
10. Průběžně se zajímat a vyhodnotit, zda došlo k žádoucím změnám.

#### 4. 1 Nejčastější způsoby intervence

Pokud mají školy tu možnost, využívají odbornost školního psychologa nebo výchovného poradce, který individuálně řeší konkrétní situaci žáka (absence, neprospěch, kázeňské problémy, atd.), organizuje výchovné komise, navrhuje sankce a nabízí řešení. Je třeba reagovat včas, individuálně posuzovat situaci a stále vysvětlovat význam vzdělání pro budoucnost, nejen žákům, ale i jejich rodičům (Gajdošová, 2020).

Pomoci může změna oboru. Odchodu ze vzdělávání je možné zabránit přechodem na jinou školu, doučováním, individuálními konzultacemi. Vždy se hledá nejvhodnější řešení. Výchovné komise a výchovné pohovory může organizovat již zmíněný školní psycholog ve spolupráci s dalšími zástupci školy (metodik prevence, výchovný poradce, třídní učitel). Vždy je nutné spolupracovat s rodiči. Výjimku mohou tvořit plnoletí studenti. Opakování ročníku je rovněž častým způsobem řešení, zejména při neprospěchu žáka. Pokud jsou ovšem vyhlídky na úspěšné dokončení studia malé, je vhodnější zvážit včasný přestup na jinou školu nebo změnit obor (Trhlíková, 2015).

Pokud žák odchází ze studia z důvodů, které nejsou kázeňského charakteru a mohou pominout (osobní, zdravotní důvody, narození dítěte, atd.), dávají školy přednost přerušení studia a zachování možnosti návratu. Jako vhodné se ukazuje, aby žáky po uplynutí doby přerušení, kontaktovali výchovní poradci s výzvou k nástupu do studia.

Další možností, jak řešit problém předčasného odchodu ze vzdělávání je individuální studijní plán. Jedná se především o situace těhotenství, péče o dítě, nemoc, atd. Toto opatření může pomoci obtížné období překlenout.

Miovský a Bártík (2010) poukazují na skutečnost, že většina škol spolupracuje při řešení problémů žáků s pedagogicko-psychologickými poradnami, které zajišťují především psychologickou a speciálně pedagogickou diagnostiku a následně intervenční činnost. Regionální pedagogicko-psychologické poradny mohou rodině i žákovi zprostředkovat kontakt s dalšími institucemi, které z hlediska primárního problému mohou připadat v úvahu (poradny pro rodinu, OSPOD, úřad práce, klinický psycholog, psychiatr, atd.).

## 5. Možnosti terciární prevence – kompenzační opatření

Trhlíková (2013) uvádí, že kompenzační opatření nabízejí novou příležitost ke vzdělávání a odborné přípravě těm jedincům, kteří již školní docházku předčasně ukončili. Cílem tedy je podpořit studenty, aby se znovu zapojili do vzdělávání. Mladí lidé, kteří školu opustili, by měli mít novou šanci doplnit si vzdělání. Primární prevence se zde vlastně potkává s prevencí terciární v tom smyslu, že se snaží předejít opětovnému selhání a mírní dopady předčasného ukončení vzdělávání.

Významnou roli v tomto směru hrají pracovníci úřadu práce. Pokud mladistvý zcela opustí školní prostředí, končí velmi často jako nezaměstnaný právě zde. V této chvíli by proto měla přicházet ke slovu tzv. kompenzační opatření.

Trhlíková (2015) daný problém vnímá tak, že pokud máme v tomto kontextu hovořit o základní škole, jde o to, nabídnout žákům a jejich rodičům rozumnou perspektivu s ohledem na její dokončení. Rodičům a žákům základních škol by měla být nabídnuta poradenská podpora s ohledem na to, jak postupovat v případě školních neúspěchů, které vyústí v opakování ročníku. Rodiče a žáci by měli být vedeni s ohledem na rozhodování v kterém ročníku základní školu opustit a věnovat se odborné přípravě na škole střední. V tomto směru často úřad práce spolupracuje s orgánem sociálně právní ochrany dětí a mládeže.

Pracovníci úřadu práce pracují na rozdíl od pedagogů a poradců na školách s klienty, kteří se nacházejí v jiné životní situaci. Mladí nezaměstnaní s nízkou úrovní vzdělání evidovaní na úřadech práce představují skupinu, která již vzdělávání předčasně opustila, ať již z důvodu odchodu ze střední školy, nebo nepokračování ve studiu po ukončení základní docházky. Pro tyto jedince je často typická nedostatečná motivace hraničící s naučenou bezmocností a výraznější životní pasivitou. Mají nízký socioekonomický status a odlišné hodnotové zakotvení ve vztahu ke vzdělávání. Výrazně jim chybí sociální dovednosti, což v kombinaci s nízkým sebevědomím zásadně snižuje jejich šance uplatnit se na trhu práce.

Na druhou stranu se dle Tillnera (2013) jedná o skupinu mladých, kteří již musí čelit konkrétním životním výzvám a zkušenostem s ohledem na nepříjemné dopady předčasného odchodu ze školy. Tento fakt může vést i k určitým pozitivním změnám v jejich postoji neopakovat danou chybu podruhé.

Toušek et al. (2018) je toho názoru, že zásadní motivací k návratu do vzdělávání na střední škole je snaha zvýšit šanci na uplatnění na trhu práce. Svou roli hraje i řada

negativních zjištění, která se týkají toho, že zaměstnavatelé nemají o pracovníky bez kvalifikace zájem a jejich výděly jsou v porovnání s kvalifikovanými zaměstnanci nižší. Určitý motivační vliv může mít i rodina a širší sociální okolí. K tomu dochází především tehdy, pokud nezaměstnaný mladiství srovnává své možnosti se studujícími vrstevníky (stud za nízkou kvalifikaci, pocity méněcennosti, hněv a závist, atd.).

Důležitá je již zmiňovaná poradenská činnost úřadu práce, která je zaměřena na mladistvého a jeho rodinu. Úřady práce nabízejí motivační pohovory spojené s individuálním i skupinovým poradenstvím, jedná se školami, pomáhají s hledáním vhodného oboru a odpovídající úrovně vzdělávání. Cílovým řešením problémů mladých lidí, kteří předčasně opustili vzdělávání, by měl být návrat do vzdělávání na střední škole – učební nebo maturitní obor.

Je ovšem nutné si uvědomit, že opakované zážitky neúspěchu, nízké sebevědomí, sociální, emocionální a rodinné problémy jsou na překážku opětovnému nástupu do školy a následně úspěšnému dokončení studia. Z těchto důvodů je nutné nabídnout alternativu, které by umožnila získat kvalifikaci, s níž by mohli mladí lidé nalézt uplatnit. Řešení nabízejí rekvalifikační kurzy, které zabezpečují úřady práce (Fontana, 2010).

Trhlíková (2015) uvádí, že pracovníci úřadu práce považují za nejdůležitější opatření v dané oblasti informovanost o uplatnění na trhu práce, motivování k získání vzdělání či rekvalifikace, preventivní působení úřadu práce směrem k žákům základních i středních škol, spolupráci všech zainteresovaných subjektů (pedagogicko-psychologické poradny, výchovní poradci, úřad práce, neziskový sektor), možnosti dálkového studia a stipendijní ohodnocení studentů středních škol.

## 6. Závěrečné shrnutí

Pokud chceme řešit fenomén předčasného odcházení žáků ze škol a vzdělávání je třeba si uvědomit, že neefektivněji můžeme působit v oblasti prevence – plošné, selektivní či indikované. Důležité je, aby oblast školní neúspěšnosti braly školy vážně jako součást poskytované prevence primární a aby v průběhu devíti let povinné školní docházky vznikala ve výuce prostor k úvahám o vhodném profesním uplatnění.

Každá základní škola by měla budovat preventivní strategie, které jsou podmíněny také regionálním kontextem s ohledem na spolupráci se středním školstvím, úřady práce, činnostmi pedagogicko-psychologických poraden a neziskovým sektorem. Základní škola připravuje své žáky na podmínky reálného života. Zvolit si vhodné vzdělávání po jejím ukončení, je důležitý krok, který mladého člověka ovlivní na velmi dlouhou dobu.

Výše uvedené bude pouze zbožným přáním, pokud se nepodaří nárokově snížit přímou výukovou činnost výchovných poradců a metodiků prevence. Rovněž budování nových pracovních pozic na základních školách je nutností. Máme na mysli stabilní úvazky pro školní psychology a speciální pedagogy. Nutný je také odborný růst pedagogických pracovníků v oblastech kariérového poradenství.

## 7. Použitá literatura:

- Baumrind, D. (1991). The Influence of Parenting Style on Adolescent Competence and Substance Use. *The Journal of Early Adolescence*, 11, 1 56–95.
- Benda, J. (2019). *Všímavost a soucit se sebou: proměna emocí v psychoterapii*. Praha: Portál.
- Bičáková, A., Kalíšková, K. (2018). *The Low-skilled in The Czech Republic*. Praha: Národohospodářský ústav AV ČR.
- Fontana, D. (2010). *Psychologie ve školní praxi: příručka pro učitele*. Praha: Portál.
- Gajdošová, E. (2020). *Applied Psychology in School: Almanac of Scientific Studies*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií.
- Thorová, K. (2015). *Vývojová psychologie: Proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál.
- Miovský, M., Bártík, P. (2010). *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Praha: Sdružení SCAN.
- Navarová, S., Lancová, M. (2019). *Diagnostika v kariérovém poradenství*. Praha: Raabe.
- Tillner, J. (2013). *Zpráva o předčasných odchodech ze vzdělávání. Přehled opatření a příklady dobrých praxí v zahraničí a v ČR*. Praha: NÚV.
- Toušek, L., et al. (2018). Sociálně vyloučené lokality z pohledu sociodemografických ukazatelů. *Demografie*, 60(1), 21–35.
- Trhlíková, J. (2015). *Prevence a intervence předčasných odchodů ze středních škol: příručka opatření*. Praha: NÚV.
- Trhlíková, J. (2013). *Předčasné odchody žáků ze středních škol. Názory pracovníků škol a úřadů práce na nástroje prevence a intervence*. Praha: NÚV.
- Trhlíková, J. (2012). *Předčasné odchody ze vzdělávání na středních školách: Kvalitativní analýza rozhovorů s experty a příklady dobrých praxí*. Praha: NÚV.
- Trhlíková, J. (2010). *Volba střední školy a spokojenost žáků se zdravotním postižením se studiem*. Praha: NÚOV.
- Vacek, J., Pacnerová, H., Menclová, M. (2008). *Příčiny předčasných odchodů ze středního školního vzdělávání u žáků ze sociokulturně znevýhodněného prostředí. Průzkum pro projekt PROPOS*. Praha: Centrum adiktologie.